

اهم مطالب جلسه دوم

بخش اول:

طبق برنامه هفتگی (سیلابس درس) که هفته پیش برایتان ارائه دادیم این جلسه باید بحث را از نخستین تمدن‌ها آغاز کنیم.

سؤال این است که نخستین تمدن‌ها کدامند؟ نام ببرید و موقعیت جغرافیایشان را بگویید.

بسیار خوب طبق عقیده صاحب‌نظران تا امروز (همیشه سعی ما این است که در کلاس با قاطعیت حرف نزنیم و نظرات علمی را که مطرح می‌کنیم، می‌گوییم تا امروز، چون ممکن است با کشفیات و داده‌های جدید نظریات عوض شوند). بسیار خوب طبق نظریات تا امروز نخستین تمدن‌ها (می‌دانیم که تمدن از ریشه مدینه مانند واژه لاتینی آن civilization از ریشه civitas که به معنی شهر است، مترادف است با شهر نشینی و همه دستاوردهای آن که غالباً با پیدایش خط در یک جامعه آن را به دوران تمدن منسوب می‌کنند) بله بنابر نظریه‌ای غالب، نخستین تمدن‌ها در کنار رودخانه‌های بزرگ جهان و با انقلاب کشاورزی بوجود آمده‌اند، یعنی پس از کشف کشت دانه و بهره‌مندی از محصول آن، دوران گرد آوری غذا به دوران تولید غذا متحول می‌شود و انسان ناچار از غارها بیرون می‌آید و نزدیک کشتزارها سکنی می‌گزیند. نخست جوامع کوچک کشاورز یکجا نشین پدید آمده که مجتمع‌های زیستی در قالب روستایی داشته‌اند. اما با رشد این جوامع و پیچیده شدن روابط اجتماعی نیاز به مدیریت توانمند و قدرت دفاعی و تولیدات صنعتگری و نیز مبادله کالا (تجارت)، پیدا شده و نوشتن هم در راستای رفع نیازهای تجاری و مدیریتی پدید آمد و خلاصه تمدن شکل گرفت، مثل تمدن بین‌النهرین (بین دجله و فرات)، تمدن مصر در دو سوی نیل، تمدن سند در کنار رود سندیا به سانسکریت «هند» و یونانی و لاتینی «ایندوس» و تمدن چین در کنار رود زرد.

این‌ها معروفترین و قدیمی‌ترین تمدن‌های جهان شناخته شده‌اند، اما تمدن‌های غیر رودخانه‌ای و حتی غیر کشاورزی هم وجود داشته‌اند مانند تمدن «نئو آسیدین» در آناتولی که جین جیکوبز راجع به آن تحقیق کرده است، یک تمدن تجاری وابسته به صادرات شیشه معدنی (آسیدین) که اصلاً کشاورزی نداشته است یا تمدن‌های فنیقیه، کرت، میسن در سواحل و جزایر مدیترانه که اندک کشاورزی اما وابسته به زندگی و تجارت دریایی بوده‌اند یا تمدن اتروسک در دل شبه جزیره ایتالیا که تا حدی رودخانه‌ای بوده‌است. جالب این است که در فلات ایران تحقیقات جدی باستانشناسی و انسانشناسی هنوز صورت نگرفته اما می‌دانیم که در این فلات که صاحب تمدن‌های کشاورزی بسیار کهن بوده، رودخانه دائمی و مهم چندان وجود نداشته است، تمدن‌هایی مثل

شهر سوخته ۶ هزار ساله و تپه حصار دامغان ۷ هزار ساله و ... را داریم و اخیراً تمدن جیرفت کشف شده که به نظر می‌رسد از همه قدیمی‌تر باشد حتی از بین النهرین، اگر این نظریه اثبات شود متوجه می‌شویم که لزوماً تمدن‌های اولیه را رودخانه‌ها بوجود نیاورده‌اند گرچه اصلاً کشاورزی وابسته به آب بوده اما مثلاً در ایران این تمدن‌های کهن براساس کدام آب پدید آمده‌اند؟ یا تمدن نئوآبسیدین که اصلاً حاصل انقلاب کشاورزی نبوده پس وابسته به آب نبوده است. در ایران چه خبر بوده؟

در ایران برخی رودخانه‌های دائم در خوزستان را می‌توان منشأ تمدن ایلام دانست اما تمدن‌های داخل فلات وابسته به رودخانه‌های فصلی و سیلاب و چشمه‌ها بوده‌اند که با درک مکانیزم چشمه، ایرانیان به اختراع سیستم قنات نائل شده‌اند. تفصیل این بحث از مباحث تاریخ شهر ایران است که از آن می‌گذریم.

تمرین:

اکنون وظیفه دانشجویان به عنوان یک تمرین این است که نقشه مسطحاتی جهان را تهیه کنند و جای تمدن های کهن را اعم از رودخانه‌ای و غیره با رنگ و نام روی آن مشخص کنند.

انقلاب کشاورزی، روستا، شهر و پیدایش تمدن؟

طبق یک نظر کلاسیک محققان تاریخ تمدن، انسان نخست غار نشین و در مرحله گردآوری غذا (شکار و جمع آوری میوه ودانه) زندگی می‌کرده و کمتر امکان ذخیره کردن غذا را داشته و تولید هم نمی‌کرده‌است و فقط از محیط پیرامون خود آنچه موجود بوده، اعم از گیاهی یا حیوانی را برای مصرف به‌دست می‌آورده‌است. مانند حیوانات زندگی می‌کرده است. اما انسان اندیشمند **Homosapience** انقلابی در زندگی بشر بوجود می‌آورد. او با کشف رویش دانه‌ها و امکان کشت آن‌ها، کشاورزی آغاز را تجربه می‌کند. کشاورزی نیازمند آماده سازی زمین، آبیاری و مراقبت است، ناچار بشر از غار بیرون آمده و در عوض شکار حیوانات دست به اهلی کردن حیوانات می‌زند و در اطراف مزارع ساکن شده به ساختن خانه و کاشانه مشغول می‌شود، شواهدی در دست است که انسان عصر نوسنگی حتی پیش از ساختن خانه و زیستگاه‌ها دست به ساخت بناهایی زده‌است. اما نخستین مجتمع هایزیستی بیرون غار با کشاورزی آغاز می‌شود و این دوره را در تاریخ زندگی بشر دوره انقلاب کشاورزی نامیده‌اند چنانکه هزاران سال بعد از آن را که جامعه صنعتی پدید می‌آید دوران انقلاب صنعتی می‌نامند. با انقلاب کشاورزی، خانه‌سازی و ایجاد مجتمع زیستی (شهر یا روستا) پدید آمد که طلوعه دوران تمدن است، تمدن ها عمدتاً در کمربند خشک زمین که در تمام قاره‌ها شرایط مناسبی را برای کشاورزی داشت، ظهور کردند(حتی در قاره آمریکا). در این مرحله بشر دیگر گرد آورنده نیازهای روزمره‌اش نیست و تولید می‌کند.

گاهی محصول دامی و کشاورزی او بیش از مصرفش و گاهی کمتر است. در صورت تولید بیش از مصرف، نیاز به ذخیره کردن پیدا می‌شود و این مازاد تولید به تبادل کالا می‌انجامد و به این ترتیب تجارت بوجود می‌آید.

باور بر این است که جماعت‌های انسانی که نیاز به تجارت نداشته‌اند، کاملاً در خود بسته و در تولیدات و مصارف خود اعم از غذایی و مصنوعات (ظرف، پراچه و لباس، ابزار و ...) خودکفا بوده‌اند و در یک نظام اجتماعی ساده‌تر می‌زیسته‌اند که به آن‌ها جوامع روستایی می‌گویند. اما با پیدایش تجارت روابط اجتماعی پیچیده‌تر شده و مدیریت جامعه هم مستلزم توانمندی‌های تخصصی، بوده‌است به علت ذخائر تولید، حمله و دفاع هم همیشه مطرح بوده‌است. از این پس شهر پدید می‌آید که قطعاً پدیده‌ای است که با تجارت و همه‌پی‌آمدهای آن و مجموع روابط ناشی از آن نسبت دارد و این نوع زندگی را تمدن نامیده‌اند که یکی از دستاوردهای مهمش خط است و سپس هنرها که کلاً جنبه‌نیایشی مرتبط با نظام مدیریت جامعه داشته‌اند و معماری شاید مهمترین هنر باشد زیرا غالباً جمیع هنرها را به خدمت می‌گیرد.

چنان‌که گفتیم، به‌نظر می‌رسد نخستین آثار چشمگیر حوزه معماری بشر مکان‌های نیایشی بوده‌اند که به قصد جاودانگی ساخته می‌شدند، ویژگی غالب در همه نظم، عظمت، ابهت و ماندگاری است. نمونه‌ها را خواهیم دید.

تمرین:

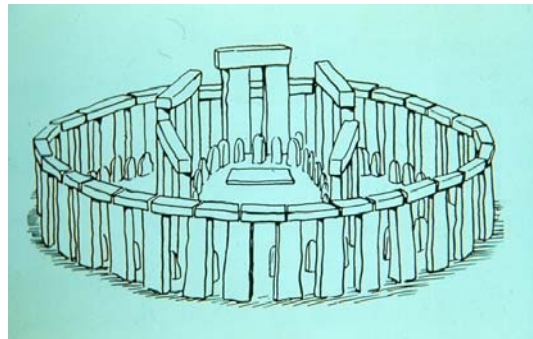
جستجوی چند مجتمع زیستی ساده اولیه وابسته به دامداری یا کشاورزی و نیز تک آثار معماری آن مجتمع‌ها و هم چنین یک اثر مونومانتال (اثر باشکوه و یادمانی) بسیار کهن و تحلیل فرم و فضای آن‌ها.

آیا رابطه تمدن و انقلاب کشاورزی قطعی است؟

جین جیکوبز با کشف تمدن نئو آبسیدین در آناتولی به این نتیجه رسید که گرچه تمدن با تجارت و پیچیده شدن روابط اجتماعی ربط دارد اما لزوماً برآمده از انقلاب کشاورزی نیست. برخی تمدن‌ها بدون کشاورزی وارد دوران تجارت شده‌اند مثل مردم تمدن نئو آبسیدین که با فروش شیشه معدنی که در محل زندگیشان موجود بوده مواد غذایی خود را خریداری می‌کردند، و صاحب تجارت و تمدن شده بودند.

محققان تاریخ تمدن بعد از انقلاب کشاورزی، انقلاب صنعتی را به عنوان نقطه عطف یعدی در تاریخ تمدن مطرح می‌کنند و سپس به انقلاب انفورماتیک اشاره می‌کنند که عصر ماست و شاید مرحله اولیه‌اش طی شده و ما به مرحله انقلاب سایبری رسیده‌ایم.

خوب پس از این مقدمان می رویم به سراغ آثار معماری در تمدن های کهن، اما تأکید داریم که بجای سخن گفتن از تاریخ و جغرافیای هر تمدنی اول به سراغ یک یا چند اثر مهم برویم ، سعی می کنیم که اثر را بخوانیم و از آن پرسش کنیم تا از طریق اثر به تاریخ و جغرافیا و فرهنگ و خلاصه به بستر پیدایشش پی ببریم.

به این تصاویر نگاه کنید و بدون این که فکر کنید باید حرفهای بسیار عمیقی بزنید ،

سعی کنید به راحتی هرچه از آن ها به چشمانتان می آید بیان کنید و به کمک فهم فرم و فضا آن ها را تحلیل کنید، خود را اگر در جای یک عادم عامی هم بگذارید خیلی چیزها می بینید که می توانید بیان کنید و این بهترین صورت پاسخ دهی است.

سیلابس درس:

(در چارچوب تسلسل تاریخی [کرونولوژیکال])

ما در یک تسلسل تاریخی (بدون این که لزوماً به این روش معتقد باشیم، اما به علت ضعف دانشجویان در دانش

تاریخ و تمدن) به ناچار آثار شاخص دوره های تمدنی را به شیوه تسلسل مآلوف کتاب های تاریخ هنر و معماری معرفی می کنیم و برخلاف آن کتابها از توصیف آثار عبور می کنیم و به تحلیل آن ها و طرح پرسش از آن ها می پردازیم. بنابر این فهرست کلی دوره ها به شرح زیر هستند:

تمدن های باستانی:

معماری بین‌النهرین

معماری مصر

معماری یونان

معماری ایران هخامنشی (مختصراً)

معماری روم

معماری ایران ساسانی (مختصراً)

تمدن مسیحی:

معماری صدر مسیحیت

معماری تمدن بیزانس

معماری قرون وسطا (شامل دوره آغازین معماری، دوره رمانسک و دوره گوتیک)

معماری رنسانس (شامل دوره‌های رنسانس متقدم، رنسانس مترقی، رنسانس متأخر یا منریسم)

معماری باروک (شامل بخش کلیساسازی و بخش کاخ-باغ سازی)

تمدن شرق: (با تکیه بر معماری بودایی)

معماری هن

معماری چین

معماری ژاپن